

DIPLOMATIKKEN – GAMMEL TEORI FOR EN DIGITAL TID?

Av: Trine Nesland, Arkivråd

Diplomatikken er en tradisjonsrik hjelpevitenskap for juss, historie og filologi, og har som formål å etablere dokumenters ekthet. Luciana Duranti, professor ved University of British Columbia i Vancouver i Canada, skal ha en stor del av æren for at diplomatikken ikke har blitt et forhistorisk fag i den digitale æraen.

I høst har arkivteoretisk kollokvium og to frokostmøter arrangert av NA Region øst og Høgskolen i Oslo og Akershus hatt diplomatikken og InterPARES-forskningen som tema, og Luciana Duranti selv besøkte Oslo 25.-29. september. I denne artikkelen vil jeg forsøke å gi en oversikt over diplomatikkens nedslagsfelt i arkivsammenheng, med utgangspunkt i de mest sentrale begrepene og konseptene.

DET DIGITALE ARKIVDOKUMENTET

Digitale dokumenter er ikke helt som andre dokumenter. Digitale dokumenters innhold, form og medium er ikke uløselig sammenknyttet, slik tilfellet er for papirdokumentene. Vi kan ikke holde et digitalt dokument i hendene våre og si at dette dokumentet er *ekte*, eller at dette dokumentet er *originalen*. Fordi det aldri vil være mulig å hente frem igjen den opprinnelige manifestasjonen av et digitalt dokument (det vil aldri være fullstendig identisk, selv om det ser likt ut), kan betegnelsen «original» vanskelig brukes på digitale dokumenter. Vi må derfor heller ikke forstå det å bevare et digitalt arkivdokument på samme måte som vi forstår det å bevare

et arkivdokument på papir. I en digital sammenheng bevarer vi ikke arkivdokumentet, men muligheten til å reproducere arkivdokumentet! Det som er lagret (bit-strømmer) er ikke det samme som det som viser seg på skjermen¹.

I tillegg kan vi kun anta hvorvidt digitale dokumenter i sin helhet er ekte eller ikke. Konklusjonen må baseres på det vi vet om miljøet dokumentene har oppstått i og hvordan de er behandlet etterpå, da særlig hvorvidt de er blitt til og deretter er håndtert i tråd med etablerte prosedyrer. Luciana Duranti uttrykte dette selv slik i 2001: «The more rigorous and detailed the rules, the more established the routine, the more reliable the records will be.»² Dermed åpnes det for at det er mulig å lage regler, prosedyrer og standarder som sikrer at vi, både nå og langt frem i tid, vil kunne stole like mye på de digitale dokumentene som vi synes å stole på papirdokumentene. Nettopp dette er blant temaene i InterPARES-forskningen³, som Luciana Duranti selv leder.

DIPLOMATIKKEN

Diplomatikken som vitenskap ble utvi-

klet i Frankrike på 1600-tallet, som et verktøy for å bestemme provenien- sen og autentisiteten til dokumenter som beskrev slektsbånd og -rettigheter. Senere har diplomatikken også blitt brukt blant annet innenfor de juridiske og historiske disiplinene, av juristene for å løse konflikter og av historikerne for å tolke dokumenters innhold og kontekst. Der klassisk diplomatikk konsentrerte seg om dokumenter med juridisk betydning/konsekvens, som derfor hadde en bestemt form (f.eks. diplomer og skjøter), er moderne diplomatikk opptatt av alle dokumenter som blir til som følge av handlinger av alle slag. Moderne diplomatikk kan dermed defineres som disiplinen som studerer dokumentenes tilblivelse, form og overføring, i tillegg til dokumentenes forhold til sitt eget innhold og til sine egne skapere, for å kunne identifisere, evaluere og kommunisere dokumentenes «true nature».⁴

I kjernen av diplomatikken ligger en idé om at alle arkivdokumenter kan bli analysert, evaluert og forstått gjennom et system av formelle elementer som er universelle i sin anvendelse og dekontekstualiserte i sin natur, at dokumen-

¹ InterPARES Preservation Task Force Report. Tilgjengelig via interpares.org.

² Duranti, L. (2001). The impact of digital technology on archival science. *Archival Science* (1), 39-55.

³ Se interpares.org og interparestrust.org for mer informasjon om forskningen og de ulike prosjektene.

⁴ Duranti, L. (2010). Diplomats. *Encyclopedia of Library and Information Sciences, Third Edition*(1), 1593-1601.

ters tilblivelseskontekst er manifestert i dokumentets form, og at denne formen kan separeres fra og undersøkes uavhengig av dokumentets innhold.⁵ Dette kan kanskje virke litt kunstig, og ikke minst komplisert, men hensikten er enkel nok; diplomatikken er et verktøy vi kan bruke for å skape pålitelige arkivdokumenter underveis i arkivdanningen, og som deretter kan hjelpe oss i arbeidet med å bevare disse dokumentenes autenticitet *over tid*.⁶

BEGREPER OG KONSEPTER

De ulike begrepene og konseptene som brukes i diplomatikken og InterPARES-forskningen, kan lede oss gjennom hva dette egentlig handler om. En naturlig start er imidlertid det norske begrepet *arkivdokument*, som for alle praktiske formål kan synes å tilsvare det engelske begrepet *record*, som er brukt i InterPARES-forskningen, så vel som i flere ISO-standarder og i mye av den internasjonale arkivteorien for øvrig. På tross av at de to begrepene gjerne behandles som synonymer⁷, finner man enkelt grunnlag for å argumentere for at en slik forståelse neppe er holdbar i alle sammenhenger, særlig når *arkivdokument* sies også å omfatte registre av alle slag.⁸ Ifølge moderne diplomatikk er *a record* et dokument som er skapt, dvs. sendt eller mottatt og satt til side for senere aktivitet eller referanse, som del av, instrument i eller biprodukt av den virksomheten som drives. For at noe skal kunne defineres som *a record*, kreves gjerne et element av utveksling – transaksjon. Et tilsvarende krav eksisterte i utgangspunktet ikke for det norske arkivdokumentet, men det er en viss utvikling også her.⁹

IDENTITET

I diplomatisk teori er transaksjonen en spesiell type handling («an exercise of the will») som tar sikte på å forandre forholdet mellom to eller flere parter, og transaksjonselementet får betydning når man i en diplomatisk analyse skal bestemme hvilke aktører som er involvert i arkivdokumentets tilblivelse.¹⁰ Informasjon – metadata – om forfatter, skribent, opphavsmann/avsender, adressat og mottaker, bidrar til å etablere dokumentets *identitet*, som viser til de karaktertrekkene ved arkivdokumentet¹¹ som skiller det fra andre arkivdokumenter. Et annet, men vel så viktig element, er beskrivelsen av «the archival bond», dvs. dokumentets relasjon til andre dokumenter som også er del av den samme handlingen eller sekvensen av handlinger som utgjør aktiviteten. «The archival bond» uttrykkes gjennom den fysiske ordningen av dokumentene, klassifikasjonskoden eller registreringsnummeret. Det er, ifølge diplomatikken, «the archival bond» som gjør dokumenter til arkivdokumenter¹² (vel å merke i betydningen «records»).

INTEGRITET (OG NOARK-SYSTEMENE)

Integritet er et annet begrep verdt å merke seg. Integriteten til et arkivdokument sier noe om hvorvidt dokumentets innhold i alle vesentlige aspekter er komplett og uendret. Innholdet er uendret så fremt re-presentasjonen av dokumentet er identisk med den presentasjonen dokumentet hadde da det ble skapt/mottatt første gang.¹³ Det finnes ulike typer integritet, f.eks. dataintegritet (bit-vis integritet) og visuell integritet. Her kan det være nyttig å stoppe

opp og stille spørsmål om hvorvidt alle Noark-systemene som brukes i offentlig forvaltning i Norge i dag, i tilstrekkelig grad ivaretar sistnevnte, altså arkivdokumentenes visuelle integritet. Når en e-post mottas med bilder, tabeller eller andre illustrasjoner visuelt integrert i e-postkroppen (altså fremfor som vedlegg til e-posten), og systemene likevel lagrer disse elementene som vedlegg på journalposten, kan arkivdokumentet i Noark-systemet da sies å være lagret med intakt integritet, sammenliknet med den opprinnelige manifestasjonen av dokumentet? Saksbehandleren som konsulterer journalposten (arkivdokumentet), vil ikke få den samme visuelle presentasjonen av dokumentets innhold som avsenderen må ha ment å formidle, i den re-presentasjonen saksbehandleren har mulighet til å hente frem fra systemet, og det er tvilsomt at vi uten videre kan utelukke at dette påvirker forståelsen og anvendelsen av dokumentet og dets innhold. De potensielle konsekvensene av dette kan nok reduseres noe ved at vi beskriver hvordan vi velger å forholde oss til det, f.eks. at vi gjør dokumentenes manglende visuelle integritet til et tema i opplæringen i bruken av systemene.¹⁴ Spørsmålet er om dette vil være godt nok i alle tilfeller, og også på lang sikt.

AUTENTISITET

Identitet pluss integritet er lik *autenticitet*. Et autentisk dokument er et dokument som er det det gir seg ut for å være, som ikke har blitt tuklet med, endret av noen som ikke var autorisert til å endre det, eller som på andre måter er blitt korrumpert. Autenticiteten viser til den troverdigheten dokumentet har som *arkivdokument*, og arkivdoku-

⁵ Duranti, L. (1997). The Archival Bond. *Archives and Museum Informatics*(11), 213-218.

⁶ Duranti, L. (2010). Concept and principles for the management of electronic records, or records management theory is archival diplomatics. *Records Management Journal*(1), 78-95.

⁷ Se f.eks. Marthinsen, J. H. (2012). *Arkivteori – en innføring*. Oslo: Riksarkivarens skriftserie 26, s. 206-220, eller Noark-standardene, tilgjengelig via arkivverket.no.

⁸ Marthinsen, J. H. (2012). *Arkivteori – en innføring*. Oslo: Riksarkivarens skriftserie 26, s. 206.

⁹ Se f.eks. endringen av definisjonen av begrepet arkivdokument fra Noark 5s tidlige til nyeste versjoner, tilgjengelig via arkivverket.no.

¹⁰ Duranti, L. (1997). The Archival Bond. *Archives and Museum Informatics*(11), 213-218.

¹¹ InterPARES Authenticity Task Force Report. Tilgjengelig via inter pares.org.

¹² Duranti, L. (1997). The Archival Bond. *Archives and Museum Informatics*(11), 213-218.

¹³ InterPARES 2 Project. *Creator Guidelines*. Tilgjengelig via inter pares.org.

¹⁴ Jf. innledningsvis, fotnote 2.

mentenes autenticitet er under angrep hver gang arkivdokumentene overføres i tid og rom¹⁵, f.eks. når vi lager uttrekk fra Noark-systemene for avlevering til depot.

PÅLITELIGHET, TROVERDIGHET OG TEKNOLOGI

Et annet element, som også er en del av arkivdokumenters autenticitet, er *påliteligheten til systemet* som er brukt i arkivdanningen. Påliteligheten til arkivdokumentene beskriver hvilken troverdighet arkivdokumentene har som attestasjoner av fakta, og baseres på vurderinger av forfatterens kompetanse og den kontrollen som er utøvd på attestasjonenes tilblivelse.¹⁶ Når et systems pålitelighet skal vurderes, må man altså undersøke kompetansen til de som har utformet eller utviklet systemet og den kontrollen utformingen eller utviklingen har vært underlagt. For tekniske systemers vedkommende, vil det være naturlig å se på hvorvidt systemet er bevist konformt med en etablert og anerkjent standard, f.eks. DoD 5015.2 (USA), MoReq (EU) eller Noark (Norge). Nettopp dette er kritisk ved anskaffelse av systemer til bruk i arkivdanningen, og antakelig også noe av grunnen til at Luciana Duranti selv, under sitt besøk i Oslo 26. september, uttrykte bekymring over den økende bruken av MS SharePoint til dette formål. Hun ga også uttrykk for at systemer bygget på åpen kildekode i sin natur er mer pålitelige enn proprietær programvare.¹⁷ Mengden arkivdokumenter som skapes i dag, vokser voldsomt sammenliknet med tidligere, men i tillegg er digitale arkivdokumenter mindre pålitelige og mindre tilgjengelige enn sine papirbaserte forgjengere. Noe av grunnen til dette er at proprietære systemer brukes til å skape, håndtere og lagre digitale data uten muligheter til å skille arkivdokumenter fra annen informasjon,

uten tilstrekkelige muligheter til å hindre at informasjonen blir manipulert og uten muligheter til å etablere en varig intellektuell orden. Informasjonen som lagres i slike systemer er langt fra troverdig i diplomatisk forstand, og kan i tillegg lett gå tapt i en selvforsterkende og kostbar sirkel av foreldelse og inkompatibilitet.¹⁸

NØYAKTIGHET OG UFORANDERLIGHET

Begrepene identitet, integritet, autenticitet, pålitelighet og troverdighet er ikke de eneste begrepene som brukes i diplomatikken og i InterPARES-forskningen. Arkivdokumenters *nøyaktighet* sier noe om graden av dataene/innholdets presisjon, korrekthet/feilfrihet og sannferdighet. Det er i stor grad den kontrollen man har på arkivdanningen, altså dokumentets tilblivelse, som avgjør dokumentets nøyaktighet.

Dokumentenes *uforanderlighet* er et annet element. Uforanderligheten består av *fiksert/fast form* og *stabilisert innhold*, altså at arkivdokumentenes form og innhold er frosset i samsvar med det som er den tillatte *avgrensede variabiliteten* til de aktuelle dokumentene.¹⁹ Den avgrensede variabiliteten kan f.eks. omfatte å tillate lagring av ikke-tekstlige elementer i e-postkropper som vedlegg på journalpost, jf. ovenfor. Dette bør uansett gjøres eksplisitt, f.eks. som en del av prosess-/arbeidsbeskrivelsen av hvordan e-poster i virksomheten arkiveres (arkivplanen er for øvrig et naturlig sted å plassere en slik beskrivelse).

AUTENTISERING

Autentisering er også et begrep som er verdt å vie noe oppmerksomhet. Autentisering (verb!) må ikke forveksles med autenticitet. Autentisering innebærer å *erklære* at arkivdokumentet er det det gir seg ut for å være på et gitt

tidspunkt, i tråd med de regler og retningslinjer som er fastsatt for slik erklæring.²⁰ Digitale signaturer som BankID, er verktøy som kan brukes til autentisering av digitale dokumenters ekthet på et gitt tidspunkt, men som ikke kan garantere dokumentenes ekthet over tid. En annen form for autentisering kan sies å skje når vi f.eks. registrerer e-poster i Noark-systemene. Den som foretar registreringen bekrefter med registreringshandlingen at dokumentet i sin helhet er autentisk *på registreringstidspunktet*. Den enkelte e-posts troverdighet som arkivdokument kan likevel ikke avgjøres på bakgrunn av denne autentiseringen alene. Et helt eller delvis endret (eller forfalsket) dokument kan godt være et autentisk arkivdokument i den prosessen det har oppstått og blitt brukt i, og det er nettopp det en autentisering i denne sammenhengen (altså registrering) vil bekrefte.

DOKUMENTET I SENTRUM

Der mye av den arkivdanningsrettede arkivteorien de siste årene har handlet om å identifisere funksjoner, aktiviteter og transaksjoner, har diplomatikken oppmerksomheten rettet mot arkivdokumentet og dets bestanddeler. Det er også et tydelig skille mellom den diplomatiske tilnærmingen, som tradisjonelt fokuserer på det individuelle arkivdokumentet, og den arkivvitenskapelige tilnærmingen, som snarere er konsentrert om samlinger av dokumenter.²¹ Luciana Duranti og InterPARES-forskningen har bidratt til å samkjøre den tradisjonelle diplomatikkens enkeltdokumentorientering og arkivvitenskapens kontekstorientering, hvilket har vært, og fortsatt er, nødvendig for å gjøre begge disipliners prinsipper anvendbare i takt med at teknologi og kommunikasjonsformer utvikler og forandrer seg.

¹⁵ InterPARES 2 Project. *Creator Guidelines*. Tilgjengelig via inter pares.org.

¹⁶ Duranti, L. (2013). *From Classic Diplomats to Digital Diplomats*. Forelesning ved Høgskolen i Oslo og Akershus torsdag 26. september 2013.

¹⁷ Luciana Duranti viste her til *The Daubert Rules*, se f.eks. http://en.wikipedia.org/wiki/Daubert_standard

¹⁸ Duranti, L. (2010). Concept and principles for the management of electronic records, or records management theory is archival diplomatics. *Records Management Journal*(1), 78-95.

¹⁹ InterPARES 2 Project. *Creator Guidelines*. Tilgjengelig via inter pares.org.

²⁰ InterPARES 2 Project. *Creator Guidelines*. Tilgjengelig via inter pares.org.

²¹ InterPARES Authenticity Task Force Report. Tilgjengelig via inter pares.org.

²² Luciana Durantis CV er tilgjengelig på internett, se f.eks. lucianaduranti.ca

HVA HANDLER SÅ DETTE EGENTLIG OM?

Luciana Duranti fortalte på arkivteoretisk kollokvium 26. september at hennes mål er å undersøke og omtale det som ikke undersøkes og omtales av andre. Og det kan nok stemme at det er ført gjort å glemme hva alt sammen egentlig handler om, nemlig selve arkivdokumentet og dets posisjonering i tid og rom, som resultat av og dermed bevis på aktivitet. Bevis og bevisorientering har, ifølge Luciana Duranti, dessverre gått

litt av moten. Og det er synd fordi ivaretagelse av arkivdokumentenes bevisverdi er grunnleggende i arkivdanningen, både i offentlige og private virksomheter. Samtidig er det denne orienteringen som gir oss byggesteinene i arbeidet med langtidsbevaring av digitalt skapte, og samtidig troverdige, arkivdokumenter.

På tross av at hun har vært med på, og i stor grad ledet, utviklingen og formidlingen av et temmelig komplisert nett av begreper og konsepter, er ikke Luciana Duranti fremmed for de prak-

tiske sidene ved arkivarbeidet – hun har flere års erfaring som arkivar, og refererer også til seg selv som «archivist», selv etter nærmere 30 år som professor i arkivvitenskap.²² På arkivteoretisk kollokvium 26. september delte hun et par praktiske arkivdanningsinnsikter med deltakerne, som er vel verdt å dele videre;

«If they have kept the records badly, they will have worked badly. But even bad recordkeeping may be evidence of why things have happened the way they have.» ■

FOTOKONKURRANSE

Norsk Arkivråd ønsker å være der medlemmene er!
Derfor har vi registrert oss på Instagram.

bilde: photodune

Nå inviterer vi medlemmer og andre interesserte til å delta i fotokonkurransen #mittarkiv. Et utvalg av bildene legges ut på hjemmesiden og på Facebook, og de 10 beste bildene blir publisert i Arkivråd.

Vinnerbildet kåres av en intern jury og annonseres på Norsk Arkivråds seminar i mars 2014.

Premien er et kamera.

La kreativiteten blomstre og tagg ditt bilde på Instagram med #mittarkiv og #norskarkivrad!

— **Frist: 15. februar 2014** —